

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro, 2018

To'lganov Abdulqobil Abdulqahhorovich, tarixiya fanlari doktori, professor
Bogomolov Ulanboy Sheyfqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Makmurlov Moliq Huseinovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Bingiyev Kadiyob Bingiyevich, pedagogika fanlari doktori, professor
Oliyevlar Abdulqahhor Oliyevich, pedagogika fanlari doktori, professor
Bekdoshva Olay Abduraxmon, pedagogika fanlari doktori, professor (Ikhtisobiyat dasturi pedagogika universiteti, Rossiya)
Yasayeva Yelka Kristina, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Fyodorov nomidagi Jamiy-G'aziy Universiteti, Bolgariya)
Orshakov Sidiq Qalbiyorovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Berkov Shariq Raxmatjonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Jabborov Ibrim Akhmedovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Kamrabova Fat'ima Zamzamat, psixologiya fanlari doktori, professor
Kudlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Nacionalni dardel universiteti, Rossiya)
Mavroyan Vladimir Ginyorovich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yekaterinburg dardel universiteti, Rossiya)
Chudobina Vera Reteruna, psixologiya fanlari nomzodi (Leningra pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)
Oruyev Leonid Fedorovich, psixologiya fanlari nomzodi, RAU professori (Abxaziya, Rossiya)
Kuchukov Igor Nikolayevich, pedagogika fanlari nomzodi, RAU professori (Kiyev, Ukraina)
Slovtina Lyudmila Fedorovna, filologiya fanlari nomzodi, doktorant ("Oliy iqtisodiyot maktabi" milliy ixtisodiyot universiteti, Rossiya)
Taqiyev Zolotna Jil Abduraxmonovich, tarixiya fanlari doktori, professor
Azerov Alimjon Raxmatovich, tarixiya fanlari doktori, professor
O'liyeva Demnoyir Saodatjonovna, Biologiya fanlari doktori, professor
Zamiatova Shoina Naimjonovna, Biologiya fanlari doktori, professor
Dunayev Durdinard Oskanderovich, filologiya fanlari doktori, professor
Fayzov Shukurjon Zamzamatovich, tarixiya fanlari doktori, professor
To'liyev Helen Hojyevich, tarixiya fanlari doktori, professor
Mavroyev Shavkat Mavroymovich, tarixiya fanlari doktori, professor
Makmurlov Husnol Mavromurodov, tarixiya fanlari doktori, professor
Bo'laboyev Muhammadjon To'liyevich, iqtisod fanlari doktori, professor
Bo'liyev Salayman Bo'liyevich, biologiya fanlari doktori, professor
Olimov Sharofjon Shavkatovich, pedagogika fanlari doktori, professor

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini Tashkil Topshirgan O'zbekiston Respublikasi Davlat Rayonlarining 2016-yil 29-Oktabr kuni qurilgan bo'lgan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha ilmiy-nazariy va metodik jurnali. Jurnalning maqsadi pedagogika va psixologiya fanlarining taraqqiyotini oshirish, ularning ilmiy asoslarini yanada yanqartirish va ularni amaliy hayotga tatbiq etishdir.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 4 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston martubot va axborot agentligi Davurov viloyat martubot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli qaror bilan belgilanib chiqarilgan.

Musavvir: Davurov davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Davurov shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: ped_mahorat@yandex.ru

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adilov Davurov Raimonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Nurov Z. Jolda Davurov Nigmatovich – iqtisod fanlari doktori, professor
Mas'ul ko'chib: Hamroyev Alijon Ro'ziyulovich – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

D.Devronova, F.Nasirov. O'zbekiston vakillari baxtri - iqtibos ta'birlik bahriyati yuzgacha kishilar 7

PSIXOLOGIK MAHOKRAT • ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

M.Makmudov. Ta'limni didaktik loyihalashning yangi qadamlari 10

Z.Azimova. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishning psixologik-psichologik sharoitlari 14

V.Kalala. Litsenziya talablarini qabul qilishda psixologik masalalar, sharoitlar va usullar 18

M.Palalova. Sozlash va talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 25

H.Nalievskaya. Obrazovatelnoe prostoyanie v Uzbeksitanii voprosy razvitiya 29

H.Mukhammad. Muvazozatni yaratishda talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 34

N.Xalilova. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 37

G.Ishqiyeva. XII-XIII asrlarda ta'lim tizimi 41

R.Nasirova. Maktabdacha talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 45

Z.Ahmedjonov. Oliy maktab ta'lim tizimida talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 49

A.Lomaxova. O'qituvchilarning davlatning ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullari 53

E.Masurov. Vazirlik talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 58

R.Achilova, S.Qodirova. Understanding educational psychology 63

D.Toshova. Sizni hamkorlikda o'qitishda talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 66

F.Shahiyev. Psixologiya - psixologik masalalar va usullar 69

Sh.Farmonova. Loyihaviy ta'lim tizimida talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 74

M.Karimov. Talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 80

M.Tilova. O'qituvchilarning ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 83

D.Masurova. Talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 93

BOSHLANG'ICH TA'LIM

S.Averov, M.Sharifova. Qo'ng'irning ilg'irlikni oshirish va talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 99

F.Safarov. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun foydali bo'lgan usullar va usullar 103

G.Sayfullayeva, L.Alimova, A.Sayfullayeva. Maktabdacha talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 110

R.Jumayev, S.Makmudova. Ahmad Donishning pedagogik qarashlari va hozirgi zamon 114

N.Ahmedova. O'qituvchilarning ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 117

N.Safarova. O'qituvchilarning talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 120

Z.Umarov. O'qituvchilarning ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 124

R.Ismoilova. O'qituvchilarning ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 130

M.Jumayeva. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishda talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 134

F.Qosimov, M.Qosimova. Maktabdacha talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 138

M.Makmudova. Boshlang'ich ta'limda psixologik masalalar va usullar 145

OTIMIOY-GUMANITAR TA'LIM

B.Fuzayev. Oliy o'qituvchilarning ma'naviyatini rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 149

M.Davlatsharifova. Axborotni talablarini qabul qilishda psixologik masalalar va usullar 153

S.Oliyeva. Traditional education yesterday, today and tomorrow 160

M.Nasirova. Milliy ma'naviyatni rivojlantirishda psixologik masalalar va usullar 165

N.Esamat, P.O'zbekiston tarixini o'qitishda psixologik masalalar va usullar 168

ANIQVA TABIIY FANLAR

G.Xudoynazarova, Sh.Zarifova, Sh.Xudoynazarova. Metallar va metallarlar. Metallar 172

G'ulom SAYFULLAYEV
Buxoro davlat universiteti
boshlang'ich va maktabga-
cha ta'lim usuliyoti
kafedrasida dotsenti, biologiya
fanlari nomzodi

Luiza ALIMOVA
Buxoro davlat
universiteti ekologiya
kafedrasida o'qituvchisi

Aziza SAYFULLAYEVA
Buxoro pedagogika kolleji
maktabgacha ta'lim va pedagog-
ika kafedrasida o'qituvchisi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIIYA BERISHDA KUZATISH METODIDAN FOYDALANISH

Maqolada maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni tabiat bilan tanishtirish, ekologik tarbiya berishning samarali metodlari xususida fikr yuritilgan.

Tayanch tushunchalar: maktabgacha ta'lim muassasasi, tarbiya, ekologik tarbiya, kuzatish, qushlar, ekskursiya, tarbiyachi, tabiiy boyliklar.

В статье размышляются об эффективных методах экологического воспитания в дошкольных учреждениях.

Опорные слова: дошкольное учреждение, воспитание, экологическое воспитание, наблюдение, птицы, экскурсия, воспитатель, природные богатства.

In article is reflected on effective methods of environmental education in preschool institutions.

Supporting words: preschool, education, ecological education, observation, birds, excursion, educator, natural wealth.

Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni tabiat bilan tanishtirishning quyidagi usullaridan foydalaniladi: ko'rgazmali (kuzatish, rasmlarni ko'rish, diafilm va kinofilmlarni namoyish qilish), amaliy (o'yin tarzida, mehnat, oddiy tajribalar, vaziyatlar yaratish), og'zaki (tarbiyachining hikoyasi so'zlab, tushuntirib berishi, badiiy asarlarni o'qib berishi, bolalar bilan suhbatlashishi, she'rlarni o'qib berishi).

Kuzatish – maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ta'lim berishning yetakchi uslublaridan biri hisoblanadi. Kuzatish ta'lim-tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish maqsadida tarbiyachi-pedagog tomonidan tashkil etiladi va maktabgacha ta'lim muassasasida keng qo'llaniladi.

Kuzatish – murakkab bilish faoliyati bo'lib, unda idrok, tafakkur va nutq ishtirok etadi, barqaror diqqat talab etiladi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishdagi bilish vazifalariga ko'ra tarbiyachi kuzatishning xilma-xil turlaridan foydalaniladi. Ta'limiy va tarbiyaviy vazifaga ko'ra kuzatish uzoq muddatli va qisqa muddatli bo'lishi mumkin.

O'simlik va hayvonlarning o'sishi va rivojlanishi, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar haqidagi bilimlarning jang'arilishi uchun kuzatishning ancha murakkabroq turi – uzoq muddatli kuzatishlardan foydalaniladi, bunda bolalarga obyektning kuzatilyotgan holatini ilgariyasi bilan qiyoslashga to'g'ri keladi.

Kuzatish predmetning ayrim belgisiga ko'ra uning holatini aniqlash (masalan, o'simlikning tarbiy ko'rimiga qarab sug'orish, oziqlantirish, issiqlik, yorug'lik bilan ta'minlash, tagini yunashatish, akvariumdagi baliqlarning xatti-harakatiga ko'ra suvni qisman almashtirish zarurligini aniqlash va hokazo). Kuzatishlar davomida tarbiyachi tomonidan bolalarni o'simlik va hayvonlar, ob-havo bilan kattalarning tabiatdagi mehnati bilan tanishtirishda va shunga o'xshashlarda tashkil etiladi. Kuzatishlar mashg'ulot va ekskursiyalarda, tabiat burchagida olib boriladi. Tarbiyachining kuzatishga qancha

bolani jalb etishi kuzatishning mazmunini hamda tarbiyachi o'z oldiga qo'ygan vazifaga bog'liq bo'ladi.

Kuzatish bolalarning aqliy faoliyatga o'tishi, ularni fikr yuritishga qo'yilgan masalalarga javob topishga undashi ularni tabiat hodisalarini bilib olishga bo'lgan qiziqishini o'stirishi, tabiatga ehtiyo-korona munosabatida bo'lishni tarbiyalashi, uni yanada go'zallashtirish tabiat boyliklarini ko'paytirish uchun faol harakat qilishga ishitiyoq uyg'otishi lozim.

Kuzatishni shunday tashkil etish kerakki, bolalar tabiatni bilib olishlariga samarali ta'sir ko'rsatsin. Kuzatishni bolalarni hayvonlar va o'simliklarni parvarish qilish bo'yicha amaliy faoliyat (qushlarga don berish, yo'laklarni qordan, xazondan tozalash, daraxt va butalar tanasi atrofiga qorlarni to'plash, o'simliklar ekish, sug'orish, begona o'tlardan tozalash) bilan qo'shib olib borilsa, yaxshi natijaga erishish mumkin.

Odamlarning g'amxo'rlikka qushlar o'zining sayrashi bilan munnatdorchiilik bildiradi. Bolalar qushlarni parvarish qilayotib ular to'g'risida juda ko'p narsalarni bilib olishlari mumkin. Qushlar o'zining faqat chiroyli ko'rinishi, yoqimli sayrashi bilan kishilarni maftun etib qolmay, shu bilan birga ta-biat sanitarlaridir. Ular juda ko'p zararlananda hasharotlar bilan ovqatlanadilar. Ko'kragi sariq chit-taklar juda ishonuvchan va vafodor qushcha. Agar ularni qush bo'yi ovqatlanib turilsa, ular odamga o'rganib qoladi va bahorda ham u verdan uchib ketmaydi.

Yilning har bir fasli o'zgacha tarovatga ega. Bahorda va yozda bolalar daraxtlar, butalar va boshqa o'simliklarning urug'larini sepadilar hamda ko'chatlar o'tqazadilar, o'simliklarning tavarak-atrofini yumshatadilar, vaqti-vaqti bilan sury quyib, begona o'tlardan tozalaydilar, oziqlantirib boradilar. Shu yo'sinda ish olib borib, ular o'simliklarning ushbu chiqishini, barg yozishini, gullashini, meva tugishi va pishib yetilishini kuzatib boradilar. Kuzatish va ekanur-tiya paytlarida ochilib turgan gullarni uzish-lari, minachi va har xil qo'ng'izlarni tutib chiqarishga yoki qutichalariga solib olishlari mumkin. Oqibatda gullar so'lib, minachi va qo'ng'izlarning qanotdan uzilib, oyoqlari sinadi. Bolalarga bunday bema'ni ishlardan o'zlarini niyib turishga o'rgatishimiz va bu yomon oqibatlariga olib kelishini tushuntirishimiz kerak. Masalan: bolalarga shunday deyish mumkin: Ninachilar chivnilar bilan ovqatlanadi, bu bilan ular odamlarni har xil xushtumli kasalliklardan saqlaydi. Chunki chivnilar odamlarni chaqib, kasallik yuqtiradi. Kapalaklarni ham tutish kerak emas: ekanligini, ularning tabiat quchog'ida guldari gulga o'tib uchib yurganini, ularning har xil ranglar bilan tovlanadigan qanotlarini-g chiroyliligini ku-zatib zavqlanish kerakligi haqida, bundan tashqari, ularning ko'pchiligini gullarni changlatishi va natijada o'simliklarning hosildorligi ortishi haqida tushuntirish lozim. Buning uchun tarbiyachi o'zi o'ta kuzatuvchan bo'lishi hasharotlar dunyosi biologiyasini, qaysi hasharot qayerda, qanday sharoitda yashashini, nima bilan ovqatlanishini, qanday foydasi va qanday zarari borligini yaxshi bilishi kerak.

Bolalarga chumolilarni o'ldirish, uyasini buzish kerak emasligi, ular ko'plab zararli hasharotlar bi-lan ovqatlanishi va tuproqni yumshatishi, shu bilan ular o'simliklarning o'sib chiqishi va yaxshi rivojlanishi uchun sharoit tug'dirishi haqida ham tarbiyachi bolalarga hikoya qilib berishi lozim. Tarbiyachi bolalar bilan chumolining uyasini kuzatadi. Ularni hamjihatlik bilan uyasini tozalayotganini, uyasidagi donlarni tashqariga olib chiqish o'fobda quritayotganini yoki uyasiga donlarni, boshqa ovqat-larni tashab ketayotganini bugalikda kuzatadi. Kuzatishni tashkil etishda quyidagilarga rioya etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

1. Kuzatishdan ko'zlangan maqsad va vazifa bolalar uchun aniq bo'lsin.

2. Kuzatish jarayoni sejala ravishda, ma'lum izchillik bilan amalga oshirish kerak. Masalan: tarbi-yachi bolalar bilan hayvonlarni kuzatayotganda, eng avvalo, bularning etiborini hayvonning xatti-ha-rakatiga qaratadi. Nima qilyapti?, Nimanin yeyapti? Qanday yeydi? Keyin hayvonning tashqi belgilari ko'rib chiqiladi: tanasi qanday, nima bilan qoplangan? Oyoqlari qanday? Uzunmi yoki qisqami?

O'simliklarni kuzatish ularning eng yorqin, ko'zga tashlanadigan belgilarini kuzatishdan boshlana-di. O'simlikning guli yoki bargi shunga o'xshash belgilardandir. Ana shundan so'nggina o'simlikning tashqi tuzilishidagi xususiyatlari aniqlanadi: kattaligi, shakli, poyasi, (yoki tanasi) ko'rib chiqiladi. Takroriy kuzatishlar bevosita asosiy vazifani hal qilishdan boshlanadi.

3. Kuzatish obyektini tanlashda bolalarning yoshi, bilim doirasi e'tiborga olinishi kerak. Kuzata-digan obyekt katta bo'lmashligi va ma'lum darajada aniq bo'lishi zarur.

bgacha ta'lim muassasalarida ta'lim va tarbiya olayotgan yoshlar qo'lidadir. Shu sababli, ularni tabiatga oid bilimlar bilan shunday qurollantirish kerakki, ular kelajakda tabiat boyliklarini muhofaza qila oladigan va ulardan rejalı ravıshda foydalana oladigan bo'lishin.

Bolalar tabiat haqidagi elementar bilimlarni egallab olib, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilishning oddiy usullarini o'rganib, tabiatni kuzatish, uning go'zalliklarini ko'ra olishni bilib olgan taqdirdagina ularda tabiatga nisbatan ehtiyoqlik va g'amxo'rona munosabatda bo'lishni tarbiyalash imkoniyati tug'ıladı.

Bolalarda ona vatanga, uning tabiatiga, jonajon o'lkasiga muhabbat xuddı ana shu asosda shakllanadi.

Bolalarda tabiatga nisbatan faol muhabbatni, o'simliklar va hayvonlar haqida g'amxo'rlik qilish ko'nikmasini tarbiyalash, tabiat qo'ynida o'zini odob bilan tutish ko'nikmalari, ularda o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish qilish va ularni muhofaza qilishga qiziqish uyg'otish, butalar va daraxt larini sindirmaslik, hayvonlarni qiynamaslik va qo'rqitmaslik, dam olish joylarida axlat qoldirmaslik ko'nikmalarini tarbiyalashni kuchak guruhdan boshlab amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Tabiatning faol himoyachilarini tarbiyalash kattalar rahbarligida tabiatni asrash bo'yicha ma'ham hajmdagi bilimlarni (o'simlik, hayvonlarning nomi, tuzilishi, yashash sharoiti, o'simlik-odam-hayvon, tabiiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik) egallash, tabiatga to'g'ri munosabatni shakllantirishni taqozo etadi.

Adabiyotlar

1. Yusupova P. A. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1995.
2. Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2005.
3. To'xtayev A. Ekologiya. – Toshkent, 1998.